

УДК 373-057.177:008=161.2(045)

АТРОЩЕНКО Тетяна Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки дошкільної та початкової освіти
Мукачівський державний університет, Україна
e-mail: tatiyana41@i.ua

КАЧУР Борис Михайлович,
кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри
менеджменту та інноваційного розвитку освіти
Закарпатського інституту післядипломної
педагогічної освіти, Україна

КАЧУР Мирослава Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри співу, диригування та музично-
теоретичних дисциплін Мукачівський державний
університет, Україна

ФОРМУВАННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

***Анотація.** Розкрито питання підготовки керівників закладів освіти у рамках вимог полікультурної освіти. Схарактеризовано і визначено вимоги до особистості сучасного керівника в контексті досліджуваної проблеми, з'ясовано сутність управлінської компетентності. Розглянуто теоретичні основи формування крос-культурної компетентності майбутніх керівників закладів освіти й основні принципи підвищення їхньої професійної компетентності.*

***Ключові слова:** діалог культур; заклад освіти; керівник закладу освіти; крос-культурна компетентність; культура міжнаціонального спілкування; культура управлінської праці; міжетнічна толерантність; полікультурна освіта.*

Постановка проблеми. Трансформація освіти України відповідно до запитів сучасного суспільства потребує принципово нових та ефективних підходів до управління нею. Відповідно, потребує переосмислення професійна компетентність керівників закладів освіти. Знання, уміння й навички, що необхідні для здійснення професійної діяльності, безперечно, є важливими, проте у зв'язку з упровадженням полікультурної освіти, необхідні управлінці, які здатні до професійної взаємодії в багатокультурному просторі, що передбачає сформованість світоглядних позицій, позитивного ставлення до представників інших етносів, релігій, культур, духовної гнучкості, розвиток культури міжнаціонального спілкування й здатність успішно розв'язувати проблеми освітньої галузі на засадах міжетнічної толерантності. Актуальною в контексті даної проблеми постає особистість керівника закладу освіти, його професійна і міжкультурна компетентність, від яких залежить ефективне функціонування закладу освіти, успіхи його колективу. Таким чином, формування відповідного рівня крос-культурної компетентності керівників закладів освіти є важливою і необхідною умовою у вирішенні завдань євроінтеграційних процесів сучасної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання, що стосуються управління освітою, процесів підготовки керівників закладів освіти знайшла своє відображення в наукових працях зарубіжних і вітчизняних учених: А. Алексюка, Б. Гершунського, М. Дарманського, М. Євтуха, І. Зязюна, Т. Колосовської, Ю. Конаржевського, Л. Кравченко, В. Кременя, Н. Кузьміної, В. Лугового, О. Мармази, А. Маслоу, Н. Ничкало, В. Пікельної, О. Пономарьової, Н. Пугачової, Н. Сас, Ф. Тейлора, А. Шкурова та ін.

Активного дослідження набувають різні аспекти проблеми полікультурної освіти (Д. Бенкс, В. Болгаріна, Л. Воротняк, О. Грива, Г. Дмитрієв, В. Заслуженюк, В. Матіс, С. Ніето, С. Сисоева, Н. Якса та ін.). Педагогічний аспект проблеми інтегративних підходів до формування крос-культурної освіти висвітлюють у своїх працях сучасні науковці: Г. Балл, І. Бех, Б. Бім-Бад, В. Луговий, Л. Редькіна, Ю. Римаренко, В. Мосіяшенко, В. Ткаченко, Г. Філіпчук та ін. Проте, проблема формування крос-культурної компетентності майбутніх керівників закладів освіти є недостатньо вивченою.

Мета статті полягає в розкритті теоретичних аспектів проблеми формування крос-культурної компетентності майбутніх керівників закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. Під управлінням у широкому аспекті, за тлумаченням І. Дарманської [4], розуміємо діяльність посадових осіб органів державної влади і місцевого самоврядування, яка спрямована реалізовувати такі функції регіонального і державного розвитку: контролюючі, виконавчі, розпорядчі, охоронні, організаційні та інші, що спрямовані на задоволення потреб кожного суб'єкта з урахуванням конституційних засад, які характеризують Україну як незалежну, суверенну, демократичну, соціальну і правову державу. Управління у вузькому розумінні, як зазначає науковець, розглядаємо в контексті освітньої діяльності чи сфери. Управління освітою – це цілеспрямована діяльність територіально-функціонуючих установ із метою реалізації спільних і єдиних для всіх рівнів функцій щодо створення оптимальних умов навчання й системного механізму їх реалізації.

Згідно Закону України «Про освіту» [5], заклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність. Заклад освіти може здійснювати освітню діяльність одночасно на різних рівнях освіти і за різними її видами, утворювати для цього структурні підрозділи. Відповідно до статті 24 цього Закону, управління закладом освіти у межах повноважень, що визначені законами та установчими документами цього закладу, здійснює керівник закладу освіти.

Аналіз наукових досліджень показує, що науковці виділяють професійні та особистісні якості керівника, які визначають його здатність оптимально застосовувати свої знання і вміння, що реалізуються у функціях професійної діяльності. Специфіка управління закладами освіти, на відміну від інших підприємств і установ, зумовлює визначення пріоритетного завдання: формування особистісних і професійних якостей менеджерів закладу освіти, розширення можливостей цього процесу за рахунок підсилення його цілісності, педагогічного аналізу функцій та особливостей їхнього професійного становлення [1, с. 3]. Отже, сучасний керівник має суттєво відрізнятись від традиційного. Це зумовлено новими концептуальними і технологічними підходами до управлінської діяльності, зокрема, гуманізацією й демократизацією освітнього процесу, людиноцентристським поглядом, управлінням за результатами, програмно-цільовим і особистісно орієнтованим підходами до управління закладом освіти, а також іншими інноваціями в освітньому менеджменті.

Фахова діяльність керівників закладів освіти вимагає спеціальної підготовки, формування певних професійно значущих якостей, професійної компетентності, управлінської культури. Нам імпонує визначення Г. Єльнікової [8], за яким поняття «культура управлінської праці» містить такі різновиди культури: загальну або загальнолюдську культуру, культуру політичну, правову, естетичну, педагогічну з її багатьма відтінками залежно від типу і специфіки закладу освіти.

Вивчаючи досвід модернізації програм підготовки керівників закладів освіти на основі концептуальних засад професійної підготовки управлінців-лідерів, С. Калашнікова [6, с. 147] визначає професійну підготовку керівників як процес набуття (розвитку) професійних компетенцій із метою підвищення управлінської

компетентності як здатності ефективно виконувати професійну діяльність з управління закладом освіти. Дослідниця зазначає, що результатом професійної підготовки керівників закладів освіти є розвиток професійної компетентності.

Л. Васильченко [1, с. 2] розглядає управлінську компетентність керівників закладів освіти як системне утворення, що визначається сукупністю таких компонентів: знань, що необхідні для даної спеціальності або посади; умінь і навичок, що забезпечують успішне виконання функціонально-посадових обов'язків; професійних, ділових і особистісно значущих якостей для більш повної реалізації власних сил, здібностей і можливостей у процесі діяльності; високого рівня загальної культури, що слугує підґрунтям для формування гуманістичного світогляду, духовно-ціннісних орієнтацій, моральних і етичних принципів особистості; мотиваційної сфери у професійній діяльності.

На думку Л. Даниленко [3, с. 9], основні принципи підвищення управлінської компетентності керівника закладу освіти у процесі неперервної професійної освіти можна сформулювати так: демократизм – усезагальність, доступність неперервної освіти для різних категорій керівників; цілісність – розподіл загальних і часткових завдань між різними етапами навчання у відповідності до логіки змісту і цілей кожного етапу; варіативність – різноманітність форм, видів, методів і засобів освітньої діяльності; наступність – формування цілісності освітнього процесу, інтегрованості всіх етапів і ступенів; гуманізм – створення умов для поступального розвитку і вдосконалення творчої індивідуальності керівника; прогностичність – випереджувальний розвиток професійної освіти у змінних умовах і різноплановій діяльності менеджера освіти.

Заклади освіти багатонаціональної української держави мають специфіку полікультурної взаємодії і потребують фахівців, які здатні ефективно здійснювати свою професійну управлінську діяльність в умовах полікультурного середовища, у рамках цієї специфіки. Відповідно, визначаються вимоги до професійно значущих якостей управлінців закладами освіти: організованість і відповідальність, обізнаність і переконливість, наполегливість, упевненість у власних діях, винахідливість, вимогливість і висока моральність, чуйність і гуманність, почуття справедливості, комунікабельність, оптимізм. У рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне доповнити вищезазначений перелік новітніми вимогами до особистості управлінця сучасним освітнім закладом в умовах євроінтеграційних процесів і полікультурного середовища, як-от: сформованість крос-культурної компетентності, розвиток культури міжнародного спілкування, міжетнічна толерантність, обізнаність в особливостях культурно-освітніх традицій тих етносів, які проживають у відповідному регіоні та навчаються у даному закладі.

Наукові розвідки О. Горчакової [2, с. 12] указують на те, що крос-культурність сприяє точному розумінню проблеми культурної ідентичності певної людської спільноти, яка визначається в ході історичного процесу крос-культурної взаємодії (інтерації) та взаємозбагачення, який можливий унаслідок динаміки постійних крос-культурних зв'язків, тобто у процесі подолання пріоритету власних традицій, що проявляється на всіх рівнях взаємодії людей у сучасному суспільстві.

Погоджуємося з висновками М. Семікіна [10] про те, що оскільки людина засвоює культуру в процесі освіти, то освіта і культура значною мірою стають синонімічними поняттями, тим самим культурна освіченість і розуміння культури іншого нині виступають сполучною ланкою між конкретними видами і формами знання, що потрібне для освоєння нових сфер практичної діяльності з однієї сторони, та світоглядними структурами з другої. Тому, характеризуючи різновиди функціональної культурної грамотності, серед основних автор називає соціально-

комунікативну грамотність, що передбачає здатність розуміти інших, виявляє навички взаєморозуміння й спільної діяльності, досягнення її як основоположного, системотворного елемента, оскільки структуру крос-культурної грамотності утворюють знання, які відіграють важливу роль у виборі лінії поведінки, регуляції діяльності людини. Важливою обставиною, що вказує на значущість крос-культурної грамотності, Н. Лебедева вважає потребу в формуванні позитивного ставлення до іншої культури, адже саме бікультуралізм, тобто позитивна етноідентичність, її збереження разом з етнічною толерантністю, прийняттям, розумінням іншої культури (коли передбачається ціннісна рівність культур і одна культура в цьому плані не поступається іншій), роблять можливим входження представника однієї культури в другу. З іншої сторони, зазначає дослідниця, наявність здатності до інтеграції, що засвідчує високий рівень крос-культурної грамотності, припускає позитивне ставлення до власної культури, її цінностей, а також прийняття, розуміння чужої культури з урахуванням системи цінностей, яка прийнята в цій культурі, виходячи з її власної «картини світу» [7, с. 21].

Практика свідчить, що саме толерантне ставлення до культури іншого народу, позитивне сприймання наявних відмінностей між культурами етнічних меншин забезпечує формування здатності до міжкультурного спілкування, сприяє розвитку національних освітніх традицій з урахуванням євроінтеграційних тенденцій. Таке ставлення є ще одним компонентом у структурі крос-культурної грамотності і дає змогу вважати його результатом залучення людини до діяльності та спілкування. Тому, як стверджує М. Семікін [10, с. 85], у педагогічному контексті саме етнокультурне знання виступає основою відносин, є передумовою і підставою для формування етнокультурного взаєморозуміння загалом, оскільки людина розуміє не знання, а реальність, що відбита у знанні.

На думку Л. Щетініної та С. Рудакової [11], крос-культурна компетентність – це особиста здатність фахівця, що допомагає в побудові ефективних комунікацій із носіями інших культур, яка може бути формальною вимогою до поведінки співробітника, організації, або враховуватися в індивідуальних планах розвитку персоналу. Дослідниці акцентують увагу на ще одному важливому моменті, який варто згадати у процесі вивчення крос-культурної компетентності, а саме: урахуванні особливостей культур, які притаманні різним суб'єктам взаємодії. У науковій літературі, що описує процеси крос-культурних комунікацій, акцент, зазвичай, робиться на взаємодії між представниками двох різних національних культур. Однак, на думку авторів, такий погляд є доволі вузьким. Мається на увазі, що міжкультурні комунікації відбуваються в нашому житті набагато частіше. Можемо віднести до них усі процеси, що відбуваються на перетині двох культур різних типів: національної, організаційної та особистісної, професійної, релігійної.

Отже, процес формування крос-культурної компетентності визначаємо як спеціально організовану взаємодію педагога і студента, що спрямована на вирішення таких завдань: формування вмінь визначати й аналізувати стан полікультурного освітнього середовища, порівнювати культурну різноманітність на рівні суспільства, групи й окремої особистості; розвиток культури міжнародного спілкування з представниками інших культур, національних меншин; формування вмінь представляти себе і власну культуру в умовах полікультурного діалогу. Звичайно, формування крос-культурної компетентності керівників закладів освіти передбачає впровадження в освітній процес вищої школи ефективних освітніх технологій, концептуальний і процесуальний складники яких сприятимуть досягненню потенційно передбачуваних цілей і завдань, розв'язанню досліджуваної проблеми.

Виходячи з положення, що формування крос-культурної компетентності майбутніх керівників закладів освіти є складним процесом, осмислення його повинно здійснюватися, на наш погляд, із позицій системного, компетентнісного і лінгвокультурологічного підходів.

Висновки. Усебічний аналіз наукових підходів із дослідження даної проблеми в умовах полікультурного середовища та євроінтеграційних процесів дозволяє нам розглянути крос-культурну компетентність майбутніх керівників закладів освіти як інтегровану якість особистості, що включає знання про особливості полікультурних традицій, порівняння й адаптації культурних відмінностей і універсалій, уміння ретрансляції інших культур, досвід творчої педагогічної діяльності у сфері міжкультурного навчання, професійно значущі характеристики особистості.

Ураховуючи наявні стилі керівництва і запити сьогодення, управлінську компетентність майбутніх керівників закладів освіти необхідно формувати з урахуванням вимог полікультурної освіти. Відповідно, необхідною умовою становлення майбутніх керівників закладів освіти вважаємо формування крос-культурної компетентності, основними критеріями якої є поінформованість про способи засвоєння іншої культури, сформованість мовленнєво-поведінкових стратегій, творча активність і опанування професійно значущих якостей.

Список використаних джерел

1. Васильченко Л. В. Управлінська культура і компетентність керівника / Л. В. Васильченко. – Харків : Вид. група «Основа», 2007. – 40 с.
2. Горчакова О. А. Кросс-культурний менеджмент в освіті : тексти лекцій / О. А. Горчакова. – Одеса : Фаворит, 2013. – 114 с.
3. Даниленко Л. І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи : [монографія] / Л. І. Даниленко. - [2-е вид.] – Київ : Логос, 2002. – 140 с.
4. Дарманська І. М. Формування управлінської компетентності у майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів з позиції виховної роботи / І. М. Дарманська // Педагогічний дискурс. – 2012. – Випуск 12. – С. 123–126.
5. Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>
6. Калашнікова С. А. Модернізація програм підготовки керівників навчальних закладів на основі концептуальних засад професійної підготовки управлінців-лідерів / С. А. Калашнікова // Освітологічний дискурс. – 2011. – № 1 (3). – С. 143–167.
7. Лебедева Н. М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию / Н. М. Лебедева. – Москва : Ключ-С, 1999. – 224 с.
8. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті : дорожня карта керівника / О. І. Мармаза. – Харків : Видав. Група «Основа», 2007. – 448 с.
9. Сас Н. Основи інноваційного управління навчальними закладами / Н. Сас. – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. – 211 с.
10. Семікін М. Крос-культурна грамотність сучасного педагога : методологічний аспект / М. Семікін // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2013. – № 2 (11). – С. 84–91.
11. Щетініна Л. В. Сутність крос-культурної компетентності : від теорії до практики /Л. В. Щетініна, С. Г. Рудакова // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2017. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5537>

References

1. Vasylychenko, L. V. (2007). *Management culture and competence of the head*. Kharkiv: Osnova (in Ukr.)
2. Horchakova, O. A. (2013). *Cross-cultural management in education: texts of lectures*. Odessa: Favoryt (in Russ.)
3. Danylenko, L. I. (2002). *Modernization of the content, forms and methods of managerial activity of the director of a secondary school: monograph*. Kiev: Lohos (in Ukr.)
4. Darmans'ka, I. M. (2012). Formation of managerial competence of future heads of general educational institutions from the position of educational work. *Pedagogychnyi diskurs (Pedagogical discourse)*, 12, 123–126 (in Ukr.)
5. Law of Ukraine «On Education» (5.09.2017 № 2145-VIII). Retrieved from <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/> (in Ukr.)

6. Kalashnikova, S. A. (2011). Modernization of training programs for the heads of educational institutions on the basis of the conceptual foundations of the professional training of managers-leaders. *Osvitologichnyi diskurs (Educational discourse)*, 1 (3), 143–167 (in Ukr.)
7. Lebedeva, N. M. (1999). *Introduction to ethnic and cross-cultural psychology*. Moscow: Klyuch-S (in Russ.)
8. Marmaza, O. I. (2007). *Management in education: road map of the head*. Kharkiv: Osнова (in Ukr.)
9. Sas, N. (2013). *Fundamentals of innovative management of educational institutions*. Poltava (in Ukr.)
10. Semikin, M. (2013). Cross-cultural literacy of a modern teacher: the methodological aspect. *Naukovyy visnyk Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohika (Scientific herald of Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy)*, 2 (11), 84–91 (in Ukr.)
11. Shchetinina, L. V., & Rudakova, S. H. (2017). The essence of cross-cultural competence: from theory to practice. *Electronic scientific special edition «Effective economy»*. Issue: 4. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5537> (in Ukr.)

Abstract. *ATROSHCHENKO Tetyana Oleksandrivna, KACHUR Borys Mykhaylovych, KACHUR Myroslava Mykhaylivna. Formation of cross-cultural competency of future leaders of education units*

Introduction. *The transformation of Ukraine's education in accordance with the demands of modern society requires fundamentally new and effective approaches to managing it. In connection with the introduction of multicultural education, the necessary managers who are capable of professional interaction in a multicultural space, which involves the formation of world-viewpoints, a positive attitude towards representatives of other ethnic groups, religions, cultures, spiritual flexibility, the development of the culture of interethnic communication and the ability to successfully solve problems of the educational branch on the basis of interethnic tolerance. The personality of the head of the institution of education, his professional and intercultural competence emerges from the context of this problem, which determines the effective functioning of the educational institution, the successes of his team.*

Purpose. *To uncover the theoretical aspects of the problem of formation of cross-cultural competence of future heads of educational institutions.*

Results. *Educational institutions of a multinational Ukrainian state have a specifics of multicultural interaction and require specialists who can effectively carry out their professional management activities in a multicultural environment within this specificity. Accordingly, the requirements for professional qualities of managers of educational institutions are defined: organization and responsibility, awareness and persuasiveness, persistence, confidence in own actions, ingenuity, demanding and high morality, sensitivity and humanity, sense of justice, sociability, optimism. As part of our study, we consider it expedient to supplement the aforementioned list of the latest requirements for the personality of the manager by a modern educational institution in the conditions of European integration processes and the multicultural environment, such as: the formation of cross-cultural competence, the development of a culture of interethnic communication, interethnic tolerance, awareness of the peculiarities of cultural and educational traditions those ethnos living in the region and studying at this institution.*

Conclusion. *The cross-cultural competence of future managers of educational institutions is considered as an integrated quality of the individual, which includes knowledge about the peculiarities of multicultural traditions, the comparison and adaptation of cultural differences and universals, the ability to retranslate other cultures, the experience of creative pedagogical activity in the field of intercultural learning, professionally relevant personal characteristics. Taking into account existing leadership styles and current demands, the managerial competence of future managers of educational institutions should be developed taking into account the requirements of multicultural education. Accordingly, the necessary condition for the formation of future leaders of educational institutions is the formation of cross-cultural competence, the main criteria of which are: awareness of ways to learn another culture, the formation of speech-behavioral strategies, creative activity and mastery of professional-significant qualities.*

Key words: *dialogue of cultures; educational establishment; Head of the educational institution; cross-cultural competence; culture of interethnic communication; culture of management work; interethnic tolerance; polycultural education.*

Одержано редакцією 09.01.2018
Прийнято до публікації 16.01.2018